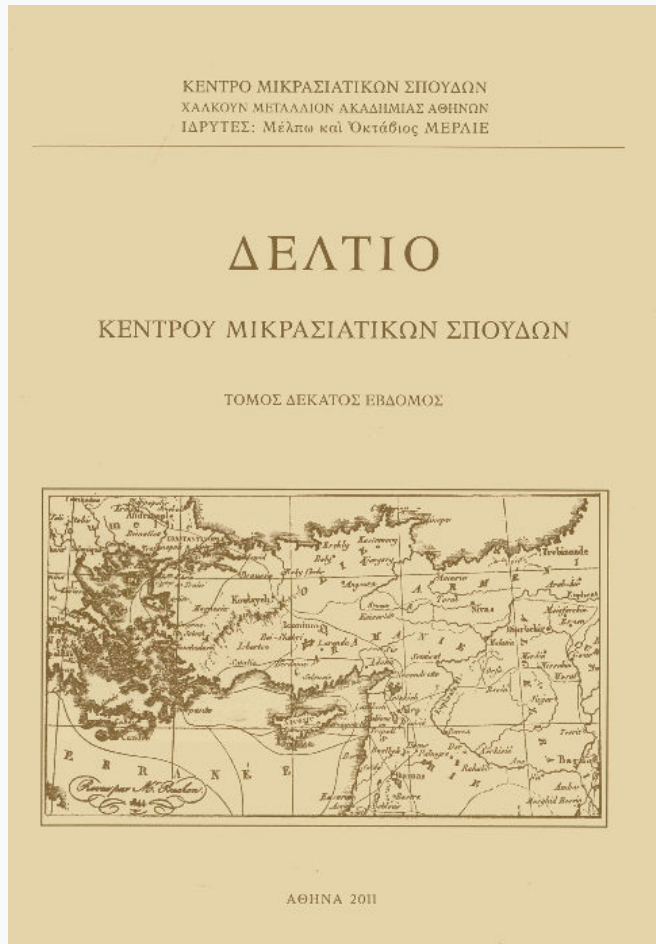

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 17 (2011)

Soner Cagaptay, Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey. Who is a Turk? [Ισλάμ, Κοσμικότητα και Εθνικισμός στη Σύγχρονη Τουρκία. Ποιος είναι Τούρκος;]

Αλέξανδρος Ναυπλιώτης

doi: [10.12681/deltiokms.29](https://doi.org/10.12681/deltiokms.29)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ναυπλιώτης Α. (2011). Soner Cagaptay, Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey. Who is a Turk? [Ισλάμ, Κοσμικότητα και Εθνικισμός στη Σύγχρονη Τουρκία. Ποιος είναι Τούρκος;]. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 17, 343–346. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.29>

Soner Cagaptay, *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey. Who is a Turk?* [Ισλάμ, Κοσμικότητα και Έθνικισμός στη Σύγχρονη Τουρκία. Ποιός είναι Τουρκός;], Λονδίνο: Routledge, 2006, 262 σελ. ISBN 0-415-38458-3

Ο Soner Cagaptay είναι διευθυντής του προγράμματος μελέτης της Τουρκίας στο Ίνστιτούτο της Ουάσινγκτον, μίας δεξαμενής σκέψης που ασχολείται με ζητήματα πολιτικής στην Έγγυς Ανατολή, καθώς και επικεφαλής του τουρκικού προγράμματος του Foreign Service Institute του Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Ως αποτέλεσμα της συνεργασίας του με τους παραπάνω οργανισμούς, ο Cagaptay ασχολείται σήμερα κυρίως με το πολιτικό, διπλωματικό και στρατιωτικό περιβάλλον της σύγχρονης Τουρκίας, δίνοντας έμφαση στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις και τη σημερινή κυβέρνηση της γείτονος. Παρά τα φαινόμενα, ωστόσο, πρόκειται για έναν ιστορικό ο οποίος έχει αφιερώσει μεγάλο κομμάτι της έρευνάς του στη μελέτη του έθνικισμού της ύστερης Όθωμανικής Αυτοκρατορίας και της σύγχρονης Τουρκίας. Το βιβλίο που παρουσιάζουμε εδώ στηρίζεται κατά μεγάλο μέρος στη διδακτορική διατριβή του συγγραφέα, με τίτλο «Δημιουργώντας το τουρκικό έθνος: Κεμαλισμός και τουρκικός έθνικισμός τη δεκαετία του 1930», η οποία και ύποστηρίχθηκε στο πανεπιστήμιο του Γέηλ.

Σε αντίθεση με τον τίτλο της διατριβής, ο τίτλος της μονογραφίας του Cagaptay αποδίδει πολύ καλύτερα το περιεχόμενο, καθώς άπχει τη γενική θέση του συγγραφέα γύρω από το κεντρικό αντικείμενο της μελέτης. Το βιβλίο προσεγγίζει το θέμα της έθνικης ταυτότητας στην Τουρκία του Μεσοπολέμου μέσα από την εξέταση θεματικών εννοιών όπως η όθωμανική κληρονομιά, η άνοδος του τουρκικού έθνικισμού, η μεταχείριση των μειονοτήτων και των μεταναστών, αλλά και τα έθνοδρησκευτικά όρια της τουρκικότητας, εν γένει. Η πολυγλωσσία και η φιλοτιμία του Cagaptay έγγυήθηκαν την πληθώρα πρωτογενών πηγών που συμβουλευτήκε ο συγγραφέας – τόσο στην Τουρκία, όσο και στο έξωτερικό –, η οποία με τη σειρά της αποτελεί σημαντικό μέρος της συμβολής του έργου στην ιστορική αποτύπωση των γεγονότων της έποχής. Αποσπάσματα από έγγραφα των ύπουργείων Έξωτερικών της Βρετανίας, της Γερμανίας και των ΗΠΑ, αλλά και της τουρκικής προεδρίας και του τουρκικού ύπουργείου

Ἐσωτερικῶν, διανθίζουν τὴν ἀφήγηση σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ βιβλίου, προσφέροντας ἀμεσότερη διάσταση στὴν περιγραφή καὶ ἐπιστημονικὴ ἀξία στὰ ἐπιχειρήματα ποὺ παρουσιάζονται. Πέρα ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς Τουρκικῆς Ἐθνοσυνέλευσης, ὁ Çagartay δαπάνησε ἀρκετὸ χρόνο μελετώντας διεθνεῖς συνδηκὲς καὶ συμφωνίες, νόμους καὶ κανονισμοὺς τοῦ τουρκικοῦ κράτους, καθὼς καὶ τὴ διεθνὴ καὶ ἐγχώρια βιβλιογραφία – διαβάζοντας κείμενα σὲ τουλάχιστον πέντε γλῶσσες (ἀλλὰ ὄχι καὶ στὰ ἑλληνικά).

Ὁ ἄλλος σημαντικὸς παράγοντας ποὺ ἀναδεικνύει τὴν ἀξία τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ἡ πρωτοτυπία τῆς βασικῆς θέσης τοῦ συγγραφέα. Συγκεκριμένα, ὁ Çagartay βαδίζει ἀντίθετα ἀπὸ τὴν πεπατημένη ποὺ ὀδηγεῖ στὴ διαπίστωση πὼς ἡ τουρκικὴ ἔθνικὴ ταυτότητα εἶναι κενὴ θρησκευτικοῦ περιεχομένου. Σὲ ἀντίθεση μὲ κορυφαίους μελετητὲς τῆς τουρκικῆς ἱστορίας –ὅπως ὁ Erik J. Zürcher–, ὁ συγγραφέας τοῦ *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey* δὲν παρατηρεῖ ρήξη ἀνάμεσα στὸ πνεῦμα τοῦ Ziya Gökalp καὶ τὸν Κεμαλισμό, καθὼς, ὅπως ὑποστηρίζει, ἡ κληρονομιά τοῦ ὀθωμανικοῦ συστήματος τῶν μιλλέτ εἶναι αὐτὴ ποὺ διαμόρφωσε τὴν ἰδέα τοῦ ἐθνικισμοῦ στὴν Τουρκία τοῦ Μεσοπολέμου. Ὁ συγγραφέας παραδέχεται πὼς ἡ Τουρκία τοῦ Ἀτατούρκ ἀκολούθησε μιὰ ἐπιτυχημένη πολιτικὴ κοσμικοῦ ἐθνικισμοῦ τὶς δεκαετίες τοῦ 1920 καὶ τοῦ 1930. Ὅστόσο, ἐπισημαίνει, ἐπίσης, μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν σχέσεων κράτους καὶ πολίτη, πὼς ἡ θρησκεία συνέτεινε ἀποφασιστικὰ στὴ διαμόρφωση τῆς ἴδιας τῆς ἰδέας τῆς τουρκικότητας, ὡς παραγώγου τοῦ Ἰσλάμ.

Τὸ ἐξεταζόμενο βιβλίο εἶναι χωρισμένο σὲ ὀκτὼ θεματικὰ κεφάλαια, μὲ τὰ πρῶτα τρία νὰ λειτουργοῦν ὡς εἰσαγωγικὰ στὴν ὀθωμανικὴ κληρονομιά, τὴν κοσμικότητα καὶ τὴ θέση τῶν μειονοτήτων στὴ δεκαετία τοῦ 1920, καὶ τὴν ἄνοδο τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ στὴ δεκαετία τοῦ 1930, ἀντίστοιχα. Τὸ τέταρτο κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο στὸν ὑπότιτλο τῆς μονογραφίας –«Ποιὸς εἶναι Τοῦρκος;»– καὶ πραγματεύεται τὴν πολιτικὴ ἰθαγένειας τοῦ κεμαλικοῦ κράτους, ἐνῶ τὸ πέμπτο ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὴν πολιτικὴ μετανάστευσης καὶ ἐπανεγκατάστασης στὴν Τουρκία τὴν περίοδο ἀνάμεσα στοὺς δύο παγκόσμιους πολέμους. Τὸ ἕκτο κεφάλαιο ἐστιάζει στὶς σχέσεις ἐπίσημου κράτους καὶ λοιπῶν μουσουλμάνων κατοίκων τῆς χώρας καὶ ἐξηγεῖ γιατί οἱ Κοῦρδοι ἀποτέλεσαν μεγάλη πρόκληση ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Τὰ τελευταῖα δύο κεφάλαια ἀναφέρονται στὴ στάση

του Κεμαλισμού απέναντι στα άλλα δύο μιλλέτ της άλλοτε Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, τους Όθωμανούς χριστιανούς και τους Έβραίους της Τουρκίας. Η ξμφαση ἐδῶ ἐντοπίζεται στην ιδιαίτερως κακή μεταχείριση τῶν Ἀρμενίων (πού ἀποτελοῦσαν ἓνα «ἰδιαίτερα εὐαίσθητο» μέρος τῆς ἐξίσωσης πού περιλάμβανε τους Όθωμανούς χριστιανούς και τὴν τουρκικότητα), και στή διφορούμενη στάση τῆς Ἄγκυρας απέναντι στους ἐβραϊκοὺς πληθυσμούς τῆς χώρας (καὶ ὄχι μόνον): παρότι οἱ Έβραῖοι πού δὲν μιλοῦσαν τουρκικὰ καταδικάζονταν στὸ περιθώριο τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους, ὁ Cagartay ἐπιμένει στήν ἀπουσία ἰσχυροῦ ἀντισημιτισμοῦ στήν Τουρκία τῆς ὑπὸ ἐξέταση περιόδου.

Ὁ συγγραφέας εἶναι συνεπὴς στὸν ἀρχικό του στόχο, ἀλλὰ ἐξάγει και συμπεράσματα πού ἀντηχοῦν μέχρι και σήμερα και ἀναλύει ζητήματα πού ἀπηχοῦν τὴν πραγματικότητα τῆς σημερινῆς Τουρκίας. Πιὸ συγκεκριμένα, ἐξετάζει τὸ πῶς οἱ διαφορὲς πού δημιουργήθηκαν τὴν περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται και νὰ διαιωνίζουσαν προβλήματα σχετικά με τὸν ἐθνικισμό (για παράδειγμα γιατί ἡ πλειονότητα τῶν Τούρκων ἀντιλαμβάνεται τους Κούρδους ὡς μέλη τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους), και ἐπισημαίνει –μέσα ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς Τουρκίας– τὴν ἰσχὺ τοῦ Ἰσλάμ ὡς παράγοντα διαμόρφωσης ἐθνικῆς ταυτότητας σὲ σύγχρονα μουσουλμανικά κράτη. Ὁ Cagartay χρησιμοποιεῖ τὴ βασική του τοποθέτηση περὶ ἐξέχουσας θέσης τοῦ συστήματος τῶν μιλλέτ για νὰ ἐξηγήσει τὸ χαρακτήρα «ἰθαγένειας-μέσω-θρησκείας» πού ἔλαβε ὁ ἐθνικισμὸς τόσο στήν Τουρκία ὅσο και στα ὑπόλοιπα Βαλκάνια (ἀναφέρεται ἐνδεικτικὰ ἡ ταύτιση τῆς ἐλληνικότητας με τὴ συμμετοχὴ στὸ ὀρθόδοξο μιλλέτ). Σύμφωνα με τὸν συγγραφέα, «χάρη στήν κληρονομία τοῦ συστήματος τῶν μιλλέτ, οἱ κεμαλιστὲς ἐξέλαβαν τὸ κατ' ὄνομα Ἰσλάμ ὡς τὴν ὁδὸ πρὸς τὴν τουρκικότητα· ὅλοι οἱ μουσουλμάνοι τῆς Τουρκίας ἦταν δυνάμει Τούρκοι» (σ. 159). Ἔτσι, ἡ ἐπιθυμία τοῦ Κεμαλισμοῦ τῆς δεκαετίας τοῦ 1930 νὰ ἀφομοιώσει ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὸ μουσουλμανικό μιλλέτ στὸ τουρκικό ἔθνος, σὲ συνάρτηση με τὴν ἐντονότατη ἀνησυχία τῆς Ἄγκυρας για τὴν ἐξάπλωση τῆς κουρδικῆς μειονότητας (τῆς μεγαλύτερης και λιγότερο ἀφομοιωμένης κοινότητας μὴ Τούρκων μουσουλμάνων στή χώρα), ὀδήγησαν σὲ καταπιεστικὲς τακτικὲς εἰς βάρος τῶν μειονοτήτων. Σὲ αὐτὴν τὴν προσπάθεια, ἡ τουρκικὴ ἱστορικὴ θέση ἀποτέλεσε τὸ θεωρητικό ὑπόβαθρο, ἡ ἐκστρατεία για τὴν ἐξάπλωση τῆς τουρκικῆς γλώσσας ἦταν

τὸ μέσο ἐπιβολῆς, καὶ ἡ ἐθνικιστικὴ πολιτικὴ ἀναγκαστικῆς μετακίνησης πληθυσμῶν καὶ ἐπανεγκατάστασης τὸ ἐργαλεῖο πραγμάτωσης. Μέσα ἀπὸ τὴ μελέτῃ τῆς δημιουργίας τουρκικῆς ἐθνικῆς ταυτότητας, ὁ Cagartay καταλήγει καὶ σὲ δύο ἐνδιαφέρουσες προσεγγίσεις γιὰ τὴ σημερινὴ Τουρκία, ἀφενδὸς τονίζοντας τὴν πολιτικὴ ἔνταση (ἀποτέλεσμα τῆς παράλληλης διαδικασίας ἐκκοσμίκευσης καὶ ἐθνικοποίησης τοῦ πρόσφατου παρελθόντος) μεταξὺ τοῦ Ἰσλάμ ὡς θρησκείας καὶ τοῦ Ἰσλάμ ὡς ταυτότητας, καὶ ἀφετέρου ἐπισημαίνοντας ὅτι ἡ σύγχρονη ἀντιπαράθεση μὲ τὸ χριστιανισμὸ βασίζεται περισσότερο σὲ ἐθνικιστικὰ αἰσθήματα παρὰ σὲ θρησκευτικὴ μισαλλοδοξία.

Συμπερασματικὰ δὴ μπορούσε νὰ λεχθεῖ πὼς ἡ σημασία τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἔγκειται στὸν ἰδιαίτερα μεθοδικὸ καὶ νηφάλιο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο προσεγγίζει τὸ ἀντικείμενο ὁ συγγραφέας, καθὼς καὶ στὴν πρωτοτυπία τῶν ἐπιχειρημάτων του. Οἱ ἀδυναμίες του ἐντοπίζονται στὴν περιορισμένη ἔκταση τῶν κεφαλαίων ποὺ «ἀνοίγουν» καὶ «κλείνουν» τὸ βιβλίον (λιγότερο ἀπὸ ἑπτὰ σελίδες τὸ καθένα) καὶ στὴν ὑπαρξὴ ἐκτεταμένης περιπτωσιολογίας, μὲ πολυάριθμα παραδείγματα κατοίκων τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία καθιστᾷ τὴν ἀφήγησιν κάπως κουραστικὴ καὶ ἀποσπασματικὴ. Πάντως, πρόκειται γιὰ ἕνα βιβλίον ποὺ ἔχει ὅλα τὰ ἐχέγγυα νὰ καλύψει ἱστορικὰ κενὰ καὶ νὰ λειτουργήσει ὡς ἰδανικὴ εἰσαγωγὴ στὴ μελέτῃ τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας στὴν Τουρκία, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐφαλτήριο περαιτέρω ἔρευνας καὶ συζήτησης γύρω ἀπὸ τὰ πολλὰ ζητήματα ποὺ θίγει καὶ τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ παραθέτει.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΝΑΥΠΛΙΩΤΗΣ